

Konstitucionalizace soukromého práva na příkladu limitů jednání právnických osob

PAVEL ONDŘEJEK*

Constitutionalization of Private Law on the Example of Limits of Legal Transactions of Juristic Persons

Summary: Horizontal effects of fundamental rights in private law usually range from strict acknowledgement of direct effect and strict denial of any effect of fundamental rights in private law whatsoever. Presented article deals with legal transactions, subjects of which are juristic persons, and tries to concretize various factors influencing concrete forms of horizontal effect of fundamental rights. From among those factors a closer analysis involves asymmetrical legal relations (on the example of banks and their clients) and permeation of private and public law (on the example of suspension from political party's body).

Keywords: juristic person, legal transaction, constitutionalization of private law, horizontal effect of fundamental rights

Vztah soukromého a veřejného práva a proměny obou těchto součástí práva patří na počátku 21. století k aktuálním tématům. Na straně jedné bývá připomínán názor, že dělící linie mezi soukromým a veřejným právem se stále více rozostřuje,¹ na straně druhé sledujeme trend, kdy řada pravidel soukromého i veřejného práva má svůj původ mimo stát. Při popisu současného práva hovoří A. Somek o procesu „odstátňování“,² N. Krisch dokonce o „post-státním“ právu.³

Přestože výše uvedení autoři zkoumají zejména proměny veřejného práva, ani soukromé právo nezůstává neměnné. Nový rozměr získává soukromé právo například v důsledku stále většího zdůrazňování vlivu základních práv, tedy jevu, který je součástí obecnějšího fenoménu konstitucionalizace soukromého práva.⁴ Přestože se rostoucí význam základních práv v současných právních státech přirozeně neomezují pouze na soukromé právo, otázka zda, a případně jak, mají základní práva regulovat soukromoprávní vztahy, vyvolává kontroverze. Tradiční pohled na základní práva, podpořený historickými zkušenostmi s jejich prosazováním v demokratických revolucích, omezoval jejich projevy na vztahy člověka (majícího práva) a státu, který byl vůči jednotlivci povinen zdržet se zásahu do těchto práv anebo naopak něco aktivně konat, aby bylo možné základní právo realizovat.⁵ Převažující paradigma základních práv jakožto práv negativních však skončilo spolu s rozvojem poválečného konstitucionalismu, zejména německého, kde ústřed-

ní postavení ústavy mělo naznačovat diskontinuitu s předchozími teoriemi. M. Kumm popisuje tento vývoj jako proměnu od totálního státu k „totálnímu konstitucionalismu“,⁶ A. Somek tuto „druhou generaci“ konstitucionalismu popisuje jako nahrazení ideálu omezené vlády (*limited government*) ideálem optimální vlády (*optimal government*).⁷ Klíčovou otázkou je, jakou roli v takto proměněném právním řádu má soukromé právo hrát.

* Odborný asistent na katedře teorie práva a právních učení Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. E-mail: ondrejek@prf.cuni.cz. Příspěvek vznikl v rámci plnění projektu Grantové agentury ČR reg. č. 16-22016S „Právní jednání a odpovědnost právnických osob“. Autor děkuje členům řešitelského kolektivu výše uvedeného grantového projektu i oběma anonymním recenzentům za připomínky k textu.

¹ MICKLITZ, H.-W. Rethinking the Public/Private Divide. In: Maduro, M., Tuori, K., Sankari, S. (eds.) *Transnational Law. Rethinking European Law and Legal Thinking*. Cambridge, 2014, s. 272. V české literatuře GERLOCH, A. – TRYZNA, J. Dualismus soukromého a veřejného práva a nový občanský zákoník: k jednotě a diferenciaci práva. *Právník*, 2014, č. 9, s. 730–745.

² SOMEK, A. The Cosmopolitan Constitution. In: Maduro, M., Tuori, K., Sankari, S. (eds.) *Transnational Law. Rethinking European Law and Legal Thinking*. Cambridge, 2014, s. 98.

³ KRISCH, N. *Beyond Constitutionalism: The Pluralist Structure of Postnational Law*. Oxford, 2010, s. 4.

⁴ MICKLITZ, H.-W. Introduction. In: Micklitz, H.-W. (ed.) *Constitutionalisation of European Private Law*. Oxford, 2014, s. 1. V širším kontextu viz MICKLITZ, H.-W. Konstitucionalisierung, Regulierung und Privatrecht. In: Grundmann, S., Micklitz, H.-W., Renner, M. (eds.) *Privatrechtstheorie*. Band I. Tübingen, 2015, s. 623 a násl.

⁵ K německému rozlišení obranných práv (*Abwehrrechte*) a práv na plnění (*Leistungsrechte*) srov. již klasické Jellinekovy texty (JELLINEK, G. *Všeobecná státovéda*. Praha, 1906, s. 439 a násl.). Současný pohled viz STERN, K. Idee und Elemente eines Systems der Grundrechte. In: Isensee, J., Kirchhof, P. (eds.) *Handbuch des Staatsrechts. Sv. 5. Allgemeine Grundrechtslehren*. Heidelberg, 2000, s. 70–74.

⁶ KUMM, M. Who Is Afraid of the Total Constitution? Constitutional Rights as Principles and the Constitutionalization of Private Law. *German Law Journal*, 2006, č. 4, s. 341–369.

⁷ SOMEK, *op. cit.*, s. 97–98.

Je třeba též připomenout, že až do 19. století to bylo naopak soukromé právo (například v podobě *ius commune* nebo rozpracované právní metodologie vztahující se k soukromému právu), které vytvářelo měřítko pro právní odvětví veřejného práva.⁸ Z druhé strany bychom mohli konstatovat, že charakteristikou občanského práva, vyvíjejícího se po staletí v duchu rawlsovske reflektované rovnováhy (*reflective equilibrium*),⁹ je rovněž jistá rezervovanost k zásadním proměnám, což nové lidskoprávní argumenty bezpochyby představují.

Za mezník v procesu konstitucionalizace soukromého práva bývá v zahraniční literatuře zmiňováno rozhodnutí Spolkového ústavního soudu ve věci *Lüth*¹⁰ z roku 1958. V případě šlo o žalobu na náhradu škody způsobenou úmyslným porušením dobrých mravů, kterou podal *Veit Harlan*, někdejší prominentní nacistický filmový režisér, který chtěl uvádět svůj nový film na festivalu v Hamburku. Žalovaným byl *Eric Lüth*, úředník města Hamburku a aktivista v boji proti nacistickým zločincům, jenž vyzval obyvatele k bojkotu filmu režiséra *Harlana*. Pan *Lüth* u německých soudů zprvu neúspěšně argumentoval svobodou projevu, úspěšný byl až v roce 1958 u Spolkového ústavního soudu, který v rozhodnutí rozvinul teorii nepřímého horizontálního působení lidských práv na soukromoprávní vztahy.¹¹ Lidská práva tento soud označil za objektivní řád hodnot prozařujících celým právním řádem (v tom můžeme spatřovat odraz předválečné integrační teorie ústavy *R. Smenda*).¹² V konkrétním případě tedy německé obecné soudy pochybily, pokud výzvu k bojkotu filmu interpretovaly jako porušení dobrých mravů; podle Spolkového ústavního soudu byla tato výzva realizací ústavně zaručené svobody projevu.

Rostoucí význam ústav po druhé světové válce se neomezuje pouze na doplnění vertikálního účinku základních práv účinky horizontálními. Požadavky na ústavně konformní interpretaci práva ze strany ústavních soudů, extenzivní výklad základních práv, doktrína pozitivních závazků států naplňovat a chránit základní práva¹³ tvoří další součást fenoménu konstitucionalizace soukromého práva, jež *H.-W. Micklitz* shrnuje tak, že soukromé právo přestává být vnímáno jako samostatné odvětví, ale jako součást celého právního řádu, na jehož pomyslném vrcholu stojí ústavní právo.¹⁴

Na výše uvedený diskurz o konstitucionalizaci soukromého práva reagoval i český zákonodárce při rekodifikaci soukromého práva, ačkoliv podle mého názoru je úprava úvodních ustanovení nového občanského zákoníku poněkud rozporná. Na jedné straně zákonodárce se

trvá na principiálním oddělení soukromého a veřejného práva, jde tedy proti výše naznačenému trendu pojmání soukromého práva jako odvětví, které je podřízeno právu ústavnímu, na straně druhé zákonodárce vložil do ustanovení o interpretaci soukromého práva jako základní pravidlo prioritu ústavně konformní interpretace.¹⁵ Jak důvodová zpráva, tak komentářová literatura k tomuto interpretačnímu pravidlu uvádějí, že tato interpretační metoda představuje již ustálený přístup v doktríně a rozhodovací činnosti Ústavního soudu.¹⁶ Z hlediska účinků základních práv v soukromém právu má toto ustanovení význam pro uznání tzv. nepřímého horizontálního působení

⁸ MICKLITZ, *op. cit.*, s. 624. Občanské zákoníky plnily v 19. století funkci nejobecnějšího předpisu v právních řádech, nejen pro právo soukromé, nýbrž třeba i pro ústavní právo. K. Adamová například nachází určité lidskoprávní zásady v ABGB, např. v premise, že každý má vrozená, samým rozumem seznatelná práva. Srov. ADAMOŤ, K. Občanská práva a svobody v rakouských ústavách 19. století, In: Malý, K. – Soukup, L. (eds.) *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Praha, 2006, s. 423.

⁹ COLLINS, H. On the (In)compatibility of Human Rights Discourse and Private Law. In: Micklitz, H.-W. (ed.) *Constitutionalisation of European Private Law*. Oxford, 2014, s. 41. John Rawls popisuje stav reflektované rovnováhy jako popis obecně sdílených podmínek, z nichž vyvozujeme pravidla. Pojem rovnováhy však neimplikuje nezměnitelnost, naopak předpokládá se dynamika zkoumání dalších relevantních případů. V podrobnostech: RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha, 1995, s. 26.

¹⁰ Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu SRN BVerfGE 7, 198 ze dne 15. 1. 1958 (*Lüth*). K významu tohoto případu pro německý poválečný konstitucionalismus srov. v české literatuře HOLLÄNDER, P. Putování po stezkách principu proporcionality: intence, obsah, důsledky. *Právník*, 2016, č. 3, s. 270. Z bohaté německé literatury lze zmínit: DREIER, H. *Dimensionen der Grundrechte. Von der Wertordnungsjudikatur zu den objektiverrechtlichen Grundrechtsgehalten*. Hannover, 1993.

¹¹ Správně připomíná H. Nieuwenhuis, Spolkový ústavní soud v rozhodnutí *Lüth* netvrdí, že Základní zákon vytváří systém hodnot, nýbrž že v duchu jejich prepozitivního charakteru tento systém, který objektivně existuje, staví do popředí (*hat aufgerichtet*), viz NIEUWENHUIS, H. Fundamental Rights Talk. An Enrichment of Legal Discourse in Private Law? In: Barkhuyen, T., Lindenbergh, S. (eds.) *Constitutionalisation of Private Law*. Leiden, Boston, 2005, s. 4.

¹² Srov. KOMMERS, D. P. – MILLER, R. A. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. 3. vyd., Durham, London, 2012, s. 57. V podrobnostech viz SMEND, R. *Verfassung and Verfassungsrecht*, In: Smend, R. *Staatrechtliche Abhandlungen und andere Aufsätze*. 4. vyd., Berlin, 2010, s. 180 a násl.

¹³ K těmto základním teoretickým východiskům aplikace základních práv podrobněji viz BARTOŇ, M. – KRATOCHVÍL, J. – KOPA, M. – TOMOSZEK, M. – JIRÁSEK, J. – SVAČEK, O. *Základní práva*. Praha, 2016, s. 55 a násl.

¹⁴ MICKLITZ, *op. cit.*, s. 1. Obdobně: RÜFNER, W. Grundrechtsadressaten. In: Isensee, J., Kirchhof, P. (eds.): *Handbuch des Staatsrechts. Sv. 5. Allgemeine Grundrechtslehren*. Heidelberg, 2000, s. 552. V podmínkách České republiky se konstitucionalizace soukromého práva projevuje přirozeně až od devadesátých let minulého století.

¹⁵ § 2 odst. 1 zák. č. 89/2012 Sb., obč. zákoníku, zní: „Každé ustanovení soukromého práva lze vykládat jenom ve shodě s Listinou základních práv a svobod a ústavním pořádkem vůbec, se zásadami, na nichž spočívá tento zákon, jakož i s trvalým zřetelem k hodnotám, které se tím chrání. Rozejde-li se výklad jednotlivého ustanovení pouze podle jeho slov s tímto příkazem, musí mu ustoupit.“ Podle A. Gerlocha by tento rozpor mohl být překonán, pokud bychom ústavní právo vnímali jako odvětví zastřešující, nespádající ani do soukromého, ani do veřejného práva. Viz GERLOCH, A.: *Teorie práva*. 6. vyd., Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 119.

¹⁶ např. MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník. § 1–117. Velký komentář*. Praha, 2013, s. 76 (autoři komentáře F. Melzer a P. Tégl), ŠVESTKA, J. – DVOŘÁK, J. – FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I. (§ 1 až 654)*. Praha, 2014, s. 18 (autoři komentáře: R. Pelikán a I. Pelikánová), LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. (Obecná část § 1–654)*. Praha, 2014, s. 40 (autor komentáře P. Lavický).

ní, tedy účinku základních práv skrze interpretaci neurčitých právních pojmů v soukromém právu (jakým je například pojem dobré mravy). Při praktické aplikaci je proto porušování základních práv třeba hodnotit jako jednání přičítající se dobrým mravům a jako takové je třeba jej hodnotit jako neplatné (§ 580 obč. zák.).

Od interpretace právních předpisů soukromého práva je třeba odlišit interpretaci soukromoprávních jednání. Z ustanovení páté hlavy obecné části občanského zákoníku (§ 555–558) příkaz k ústavně konformnímu výkladu právních jednání přímo nedovodíme. Požadavek, aby právní jednání byla interpretována vždy v souladu s ústavním pořádkem, plyne jednak z obecného ustanovení § 547 obč. zák., podle něhož musí právní jednání obsahem a účelem odpovídat zákonu (*a fortiori* tedy i ústavnímu zákonu).¹⁷ V případě porušení této normy nastává sankce v podobě neplatnosti tohoto právního jednání, předvídaná již zmiňovaným § 580 obč. zák. K neplatnosti takového právního jednání by soud přihlédl i bez návrhu (podle § 588 obč. zák.).

Výše uvedené konstrukce horizontálních účinků základních práv však mohou vést k určitým úskalím z hlediska naplňování základních principů soukromého práva. Tématem příspěvku je podrobnější rozpracování teze o horizontalitě působení základních práv jakožto limitů právních jednání právnických osob. Právnícké osoby jsem zvolil jako příklad z následujících důvodů. Dosavadní literatura týkající se horizontálního působení základních práv se věnovala zejména příkladům právních vztahů fyzických osob,¹⁸ otázkou však je, zdali se toto působení projevuje stejně i ve vztahu k osobám právníckým, zejména vezmeme-li v potaz řadu podob, které právnícké osoby nabývají.¹⁹ V příkladech se omezím na právnícké osoby soukromého práva, neboť analýza jednání právníckých osob veřejného práva vystupujících v soukromoprávních vztazích by s ohledem na svá specifika vyžadovala samostatnou analýzu.²⁰ Abych se blíže pokusil ilustrovat výhody a nevýhody různých pojetí horizontálního účinku lidských práv, jeví se vhodnější zvolit příklady, kdy jsou subjekty soukromoprávního vztahu sice v právně rovném, avšak fakticky značně nerovném postavení. Tímto vymezením se zároveň pokusím zaměřit se na, podle mého názoru, největší odlišnost v působení základních práv na soukromoprávní vztahy fyzických osob oproti právníckým osobám.

Předtím, než se budu věnovat konkrétním případům v praxi, pokusím se podrobněji rozebrat několik argumentů hovořících o úskalí procesu konstitucionalizace soukromého práva.

Úskalí konstitucionalizace soukromého práva

Horizontální účinky základních práv a svobod jsou již dnes uznávány jako jedna z dimenzí jejich působení. Problémy naproti tomu vyvolávají otázky po konkrétní podobě těchto účinků, stejně jako vazba na související instituty (např. ochranná funkce základních práv nebo pozitivní závazky státu).²¹ Účelem této části bude proto strukturovat argumenty ve prospěch a naopak proti širokému pojetí účinků základních práv v soukromém právu.

Modelově bývá tradičně rozlišován přímý a nepřímý horizontální účinek základních práv v soukromém právu.²² V případě přímého účinku se lze základních práv dovolat ve sporu mezi soukromoprávními subjekty přímo, obdobně jako jiných právních norem. Nepřímé působení je oproti tomu charakteristické účinky skrze interpretaci soukromého práva na úrovni zákonů a podzákoných předpisů prováděnou soudy, případně dalšími orgány veřejné moci.²³ Ve vztahu k nepřímému působení bývá někdy v literatuře poukazováno na rozdíl mezi německou a americkou doktrínou, kdy na straně jedné bývá v Německu zdůrazňován rozdíl mezi zprostředkovaným působením základních práv skrze obecné právní pojmy (*mittelbare Drittwirkung*) a ve Spojených státech amerických působením základních práv skrze soudní rozhodování

¹⁷ MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník. § 419–654. Velký komentář*. Praha, 2014, s. 526 (autor komentáře F. Melzer).

¹⁸ Srov. např. BOBEK, M. Helena, kontakt na mafiány a nové obrysy svobody slova v judikatuře Ústavního soudu. *Soudní rozhledy*, 2005, č. 10, s. 357 a násl.

¹⁹ Např. právnícké osoby soukromého práva, veřejného práva, právnícké osoby, jejichž vztahy k fyzickým osobám bychom z důvodu velké faktické moci mohli spíše označit jako diagonální než horizontální, právnícké osoby jako tzv. nepřímí vykonavatelé státní moci, apod. K veřejnoprávním korporacím v české literatuře srov.: BERAN, K. *Právnícké osoby veřejného práva*. Praha, 2006, s. 53 a násl.

²⁰ V české literatuře již ostatně částečně zpracovanou výborným příspěvkem Marka Ivičiče: viz IVIČIČ, M. Stát a některé zvláštní případy působení základních práv a svobod. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2012, č. 1, s. 21–25. Shrnující výklad k této problematice obsahuje monografie o základních právech: BARTOŇ – KRATOCHVÍL – KOPA – TOMOSZEK – JIRÁSEK – SVAČEK, *op.cit.*, s. 65 a násl.

²¹ Jak uvádí E. Wagnerová, k níž se připojuje recenzent tohoto příspěvku, část teorie považuje horizontální působení základních práv v soukromém právu za důsledek ochranné funkce základních práv. Viz WAGNEROVÁ, E. Úvod. In: Wagnerová, E. – Šimíček, V. – Langášek, T. – Pospíšil, I. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha, 2012, s. 14. Osobně se však spíše domnívám, a v tom s recenzentem souhlasím, že význam výše uvedených pojmů je ovlivněn diskurzivní praxí (ochranná funkce jako pojem pocházející z německého práva, proti tomu v právu mezinárodním se prosazující povinnost respektovat, naplňovat a chránit – „duty to respect, protect and fulfil“). Význam pojmů považuji za neustálený, zároveň se však domnívám, že jejich podrobnou analýzou lze dospět ke koherentní teorii a blíže vyjasnit vztahy mezi nimi. Tato analýza by však značně přesahovala možnosti krátkého pojednání, mým cílem zde bylo toliko poukázat na částečnou neujasněnost jednotlivých koncepcí.

²² Historický vývoj obou koncepcí jsem zmínil v článku ONDŘEJJEK, P. Účinky lidských práv v soukromém právu. *Právník*, 2011, č. 1, s. 33–52.

²³ V podrobnostech IVIČIČ, M. Vztah základních práv a soukromého práva ve vybraných státech. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2009, č. 3, s. 190.

(doktrína *state action*).²⁴ Jak v případě přímého, tak nepřímého horizontálního účinku jsou to orgány veřejné moci vykládající právo, které autoritativně rozhodnou o tom, zda se určité lidské právo v soukromoprávním vztahu prosadí. Modelový rozdíl tedy spočívá zejména v tom, zda lze argumentovat základním právem přímo, anebo je třeba zvolit zprostředkovaný způsob argumentace skrze neurčité právní pojmy obsažené v předpisech zákonné úrovně.²⁵

Výše zmíněný poválečný vývoj veřejného práva ukazuje, že hlavním účelem horizontálního účinku bylo promítnutí ústavních hodnot, zejména těch chráněných základními právy a svobodami, do soukromoprávních vztahů. Orientace právního řádu na lidská práva byla totiž vnímána jako záruka proti návratu totalitního režimu. Rozšíření argumentačního rámce v soukromém právu o lidskoprávní argumenty tak vytváří obraz „spravedlivějšího“ soukromého práva.²⁶ Druhou výhodou zakomponování ústavních hodnot do soukromého práva je posílení koherence a souladné axiologické orientace celého právního systému.²⁷

S jádrem výše uvedených výhod horizontálního působení základních práv v soukromém právu nelze polemizovat, neboť v zásadě plynou z postavení základních práv v hierarchii právního systému. Na druhé straně však nelze opomenout úskalí, která konstitucionalizace soukromého práva přináší. O. Gerstenberg vidí ústřední problém v soudním prosazování základních práv v soukromém právu a identifikuje následující tři problémy:

- 1) Jádro soukromého práva spočívající v autonomii vůle jednotlivce je omezováno soudním zásahem (*judicial fiat*), limitujícím jednání soukromých osob stejným způsobem jako jednání veřejných orgánů.
- 2) Limity soukromoprávních jednání budou nastavovat soudy, nikoliv zákonodárce.
- 3) Pravomoc vykládat klíčové pojmy soukromého práva (jakými jsou např. smlouva nebo vlastnictví) případně ústavním soudům, které se však primárně zabývají otázkou ústavnosti, nikoliv výkladem soukromého práva.²⁸

H. Collins se namísto výše uvedených námitek soustředí na požadavek doktrinární integrity práva. Rozhodnutí opírající se výlučně o teorii a výklad základních práv v soukromém právu by mohlo být založeno na odlišných hodnotách.²⁹ To s sebou nese jednak nepředvídatelnost z hlediska účastníků soukromoprávních vztahů, jednak oslabení zavedených soukromoprávních principů (např. prolamování výše uvedeného principu autonomie vůle).³⁰

Úskalí konstitucionalizace soukromého práva lze podle mého názoru vyjádřit jako hledání

míry ingerence ústavního práva do práva soukromého. V současném právu asi nikdo nepochybuje o tom, že ochrana ústavně zaručených práv představuje nezbytnou podmínku veškeré činnosti orgánů veřejné moci. Problém nastává v případech, kdy tyto orgány mají rozhodovat spory soukromých osob. Dovedeme-li totiž proces konstitucionalizace soukromého práva do extrému, mohli bychom řešení veškerých právních otázek v soukromém právu reformulovat do případů kolizí ústavních principů a zcela se tak obejít bez soukromoprávní regulace na úrovni zákonů.³¹ Soukromé právo by se tak stalo pouhým „aplikovaným právem ústavním“,³² což by byl jednoznačně nechtěný důsledek. Z tohoto pohledu lze proto hovořit nejen o fenoménu konstitucionalizace soukromého práva, nýbrž i o limitech tohoto procesu. Při nich půjde o stanovování hranic, kde by argumenty ústavními principy či abstraktně formulovanými základními právy měly hrát v soukromoprávních sporech roli a působit jako dworkinovské trumfy a kde nikoliv.

Za tímto účelem ilustruji několik případů judikované anebo pouze účastníky tvrzené aplikace základních práv v soukromoprávních vztazích, které se pokusím zhodnotit a posléze z nich vyvodit určité závěry s cílem blíže ilustrovat nastíněné výhody a nevýhody procesu konstitucionalizace soukromého práva.

²⁴ Oba tyto modely rozlišuje např. BARAK, A. *Constitutional Human Rights and Private Law*. In: Friedmann, D. – Barak-Erez, D. (eds.) *Human Rights and Private Law*. Oxford and Portland, 2001, s. 21–28. Je však třeba zdůraznit, že kontinentální ústavní soudy se ve vícero ohledech odlišují od amerického Nejvyššího soudu, který nerozhoduje pouze ústavní kauzy.

²⁵ GERSTENBERG, O. *Private Law and the New European Constitutional Settlement*. *European Law Journal*, 2004, roč. 10, s. 773–774.

²⁶ MICKLITZ, *op. cit.*, s. 1.

²⁷ Axiologickou orientaci jakožto systémový element práva zmiňuje např.: RÖHL, K. F. – RÖHL, H. C. *Allgemeine Rechtslehre*, 3. vyd., Köln, 2008, s. 451. Částečně v něm můžeme vnímat rozšíření výše zmíněné Smendovy integrační teorie ústavy. Vezmeme-li v potaz často popisovaný opačný trend fragmentace a dekonstrukce práva, jde jistě o argumenty validní.

²⁸ GERSTENBERG, *op. cit.*, s. 769.

²⁹ V soukromém právu se projevuje v daleko větší míře autonomie vůle vedoucí k dispozitivnosti právní úpravy, zatímco v případě základních práv jde o kogentní úpravu, posílenou principem nezadatelnosti, nezczitelnosti, atd.

³⁰ COLLINS, *op. cit.*, s. 42.

³¹ Srov. BARAK, *op. cit.*, s. 17. Toto pojetí připomíná jak Kummův totální konstitucionalismus zmiňovaný výše, tak čistě hmotněprávní model ústavních norem, popisovaný v Teorii základních práv R. Alexyho – v podrobnostech viz ALEXY, R. *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford, 2002, s. 350. Sám Robert Alexy kritizuje čistě hmotněprávní model, neboť zákony nejsou obsahově odvozeny od ústavní úpravy, pohybují se pouze v jejich mezích. Tuto svou myšlenku následně R. Alexy rozvíjí v dodatku k Teorii základních práv, když rozlišuje ústavní řád jako rámec (*Rahmenordnung*) a ústavní řád jako základ (*Grundordnung*), přičemž stěžejní problém spočívá v definování tohoto základu tak, aby byla umožněna diskrece zákonodárce při stanovování právní úpravy – ALEXY, R. *Postscript*. In: Alexy, R. *A Theory of Constitutional Rights...*, s. 390 a násl.

³² KUMM, *op. cit.*, s. 359.

Příklady soudních rozhodnutí a hledání rovnováhy v působení ústavních hodnot a soukromoprávních principů

Otázka existence základních práv právnických osob není v České republice vyřešena v Listině základních práv a svobod (na rozdíl od německé úpravy, kde čl. 19 odst. 3 Základního zákona stanoví, že základní práva platí též pro právní osoby, pokud jejich povaha tuto aplikovatelnost připouští).³³ Nicméně zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, v platném znění, výslovně připouští, aby ústavní stížnost proti zásahu do svého základního práva podala i právní osoba.³⁴ Přestože právní osobám soukromého práva nenáleží základní práva ze stejných důvodů a ve stejném rozsahu jako lidem, právní doktrína i judikatorní praxe současných států jim ta práva, která z povahy věci mohou požívat, přiznává.³⁵

V této části se zaměřím na vybrané případové studie, které se pokusím podrobit analýze z hlediska používání argumentů základními právy, a to jednak účastníky řízení, jednak soudem. Aby byly argumenty pokud možno srovnatelné, zaměřím svou pozornost převážně na jeden druh vztahů, konkrétně na vztahy mezi bankami a jejich klienty. Nejprve zmíním případy smluv o zajištění závazků před německým Spolkovým ústavním soudem, následně se zaměřím na kauzy týkající se ústavnosti bankovních poplatků, kterým neodpovídá přímé protiplnění bank. Posléze uvedený případ se v České republice před nedávnem stal do jisté míry testovacím případem účinků základních práv v situacích velké faktické nerovnosti mezi subjekty soukromoprávního vztahu. Přestože Ústavní soud v rozhodnutí porušení základních práv nekonstatoval, v odůvodnění tohoto rozhodnutí nalezneme několik důležitých závěrů vztahujících se k horizontálním účinkům základních práv.³⁶

Německý případ smluv o zajištění závazků bankám

Ve Spolkové republice Německo byl horizontální účinek konstantně judikován již od výše zmíněného případu *Lüth* z roku 1958.³⁷ Počátkem 90. let rozhodoval Spolkový ústavní soud ve společném řízení o dvojici případů týkajících se ústavnosti smluv o ručení, kterou uzavřely banky s rodinnými příbuznými dlužníků, kteří žádali o úvěr.³⁸ Takováto praxe bývala běžná, přičemž banky jako ručitele přibíraly i osoby, které objektivně neměly dostatečné prostředky pro splacení úvěru. V prvním případě banka

přijala ručení od jednadvacetileté dcery bez vyššího vzdělání a s velmi nízkými příjmy, která se zaručila za úvěr pro svého podnikajícího otce ve výši 100.000 DM. S čistým příjmem okolo 1.800 DM měsíčně by musela každý měsíc platit jen na úrocích více než 700 DM. Druhý případ rozhodovaný v témže řízení se týkal manželky na mateřské dovolené, která se zaručila za manželův úvěr ve výši 30.000 DM. V obou případech obecné soudy v Německu zastávaly názor, že plnoleté svéprávné osoby mají schopnosti posoudit, zda ve svých finančních poměrech mají sjednat smlouvu o ručení.³⁹

Spolkový ústavní soud při hledání odpovědi na otázku ústavnosti smluv o ručení posuzoval primárně hranice mezi autonomií vůle v soukromém právu a omezeními této autonomie, které představují základní práva působící jako „objektivní řád hodnot“. Spojením obou případů se Spolkový ústavní soud pokusil nastavit parametry, kdy soukromoprávní jednání právní osoby nemá požívat soudní ochrany z důvodu porušení základních práv.

Podle Spolkového ústavního soudu bylo rozhodující v těchto případech, jak obecné soudy posoudily obecné klauzule o dobrých mravech (*guten Sitten*) a dobré víře (*Treu und Glauben*). Aplikoval přitom doktrínu o prozařování základních práv, které vytvářejí „směrnice“ (*Richtlinien*) při výkladu a aplikaci generálních klauzulí. Smluvní právo je podle Spolkového ústavního soudu sice založeno na smluvní autonomii, ta však nemůže vést až ke stavu, kdy bude silnější strana jednostranně určovat povinnosti slabší straně. Z toho plyne pro obecné civilní soudy povinnost vykládat obecné pojmy tak, aby se smlouvy nestaly prostředkem k určování smluvních ustanovení druhou stranou.⁴⁰ Tímto způsobem vykládá Spolkový ústavní soud všeobecnou svobodu jednání obsaženou

³³ Srov. ISENSEE, J.: Anwendung der Grundrechte auf juristische Personen. In: Isensee, J. – Kirchhof, P. (eds.): *Handbuch des Staatsrechts. Sv. 5. Allgemeine Grundrechtslehren*. Heidelberg 2000, s. 564.

³⁴ BARTOŇ – KRATOCHVÍL – KOPA – TOMOSZEK – JIRÁSEK – SVAČEK, *op.cit.*, s. 63.

³⁵ KMEC, J. – KOSAŘ, D. – KRATOCHVÍL, J. – BOBEK, M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha, 2012, s. 26. WAGNEROVÁ, *op.cit.*, s. 20–21. BARTOŇ – KRATOCHVÍL – KOPA – TOMOSZEK – JIRÁSEK – SVAČEK, *op.cit.*, s. 63. Je však třeba souhlasit s názorem, že celá řada otázek dotýkajících se zejména právnických osob veřejného práva zůstává nevyřešena.

³⁶ Při rozhodování případu hrálo určitou roli i srovnání argumentů podobných kauz rozhodovaných ve Spojeném království a Německu.

³⁷ KOMMERS, D. P. – MILLER, R. A.: *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. 3. vyd., Durham, London, 2012, s. 61. RÜFNER, W. *Grundrechtsadressaten...*, s. 551.

³⁸ Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu SRN ze dne 19. října 1993, BVerfGE 89, 214 *Bürgerschaftsverträge* (rozhodnutí je dostupné na www.servat.unibe.ch).

³⁹ Ke skutkovým okolnostem případů podrobněji viz výše uvedená rozhodnutí Spolkového ústavního soudu SRN na s. 215–222.

v čl. 2 odst. 1 Základního zákona, jejíž úprava zní: „Každý má právo na svobodný rozvoj své osobnosti, pokud neporušuje práva jiných, neporušuje ústavní pořádek nebo dobré mravy“. Spolkový ústavní soud konstatoval, že obecné soudy nevzaly v potaz veškeré okolnosti případu a nezohlednily, že smluvní autonomie nemůže vést k výše uvedenému určování smluvních ustanovení jednou smluvní stranou (bankou) druhé smluvní straně (klientovi).

Při aplikaci těchto zásad zhodnotil Spolkový ústavní soud skutkové okolnosti a našel rozdíly v obou přezkoumávaných případech. Zatímco první stěžovatelka – mladá dcera podnikatele – vzhledem ke svým osobním poměrům – absenci vzdělání a zkušeností, mohla jen stěží posoudit obsah svého ručitelského závazku, z dokazování navíc vyplynulo, že její role jakožto ručitelka byla úředníky banky bagatelizována. Zejména však muselo být z jejich majetkových poměrů bance známo, že v případě, že bude po ní požadovat úvěr i s úroky, bude jej stěžovatelka splácet patrně do konce života.

V případě druhé stěžovatelky, manželky podnikatele, se prokázalo, že výše úvěru nebyla nepřiměřeně vysoká poměrům jejich domácnosti. Rovněž z okolností plynulo, že si byla plně vědoma veškerých rizik. Samotná okolnost, že stěžovatelka je aktuálně bez dostatečných příjmů (neboť byla na rodičovské dovolené) i majetku, nevedla ke zrušení rozhodnutí obecných soudů, a to i přesto, že se tyto soudy dostatečně nevypořádaly s rolí základních práv. Obecné soudy zkrátka v tomto druhém případě ve svých závěrech nepochybily.

Z uvedeného rozhodnutí tedy vyplývá, že Spolkový ústavní soud z všeobecné svobody jednání v čl. 2 odst. 1 Základního zákona dovodil limity sjednávání soukromoprávních smluv spočívající v tom, že smlouva se nemůže stát prostředkem k jednostrannému diktování povinností.⁴¹

Ústavnost bankovních poplatků v České republice

O více než dvacet let později rozhodoval český Ústavní soud případ bankovních poplatků, tedy kauz, jejichž katalyzátorem bylo rozhodnutí německého Spolkového nejvyššího soudu. Spory o bankovní poplatky se v obou státech týkaly měsíčních poplatků za správu úvěrových účtů, které sice byly minimální (v Německu 2 € a v ČR 150 Kč), avšak stěžovatelé se domáhali určení jejich protiprávnosti. V německém sporu, který byl před Spolkovým nejvyšším soudem rozhodován v roce 2011, bylo konstatováno, že bankovní poplatky za vedení úvěrového konta

podléhají soudní kontrole, a ustanovení všeobecných obchodních podmínek o těchto poplatcích jsou v bankovním styku se spotřebiteli neúčinná,⁴² tj. k těmto ustanovením se ve smlouvě nepřihlíží.

Spolkový nejvyšší soud se ve své argumentaci opřel o příslušná ustanovení spotřebitelského práva německého občanského zákoníku – BGB (ustanovení § 307 odst. 1 první věta a odst. 2 bod 1.).⁴³ Podle příslušných ustanovení jsou neúčinná veškerá ustanovení všeobecných obchodních podmínek, jež v rozporu s příkazem dobré víry nepřiměřeně poškozují (*unangemessen benachteiligen*) druhou smluvní stranu. V pochybnostech se má za to, že nepřiměřené poškození nastává zejména tehdy, pokud ustanovení všeobecných obchodních podmínek není slučitelné s „podstatnými základními myšlenkami“ (*wesentlichen Grundgedanken*) zákonné regulace. Německé soudy posoudily klíčovou otázku povahy poplatků za úvěrová konta nikoliv jako součást „ceny“ úvěru (v takovém případě by přezkum poplatků nebyl možný), nýbrž jako vedlejší ujednání, za které však banky neposkytují spotřebitelům žádné protiplnění. Odmítnut byl argument, že protiplněním je zasílání ročních vyúčtování splacené jistiny a úroků úvěru. Spolkový nejvyšší soud konstatoval, že poplatek je jednoznačně označen jako poplatek za vedení účtu. Nutno však dodat, že ani v samotném Německu není argument rozlišování hlavního a vedlejšího cenového ujednání považován za přesvědčivý.⁴⁴

Stěžovatelka v české kauze založila argumentaci na podobných argumentech, které byly v řízení před německým Spolkovým nejvyšším soudem úspěšné, tedy zejména, že bankovní poplatky představují „poplatky za nic“, jež jsou v rozporu s dobrými mravy. V situaci, kdy chtěla uspět s ústavní stížností, však vzhledem k odlišnému typu řízení musela argumentovat zároveň zásahem do svých ústavních práv. Hlavní argument stěžovatelky spočíval v tom, že bankovní poplatky porušují princip ekvity

⁴⁰ Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu SRN ze dne 19. října 1993, BVerfGE 89, 214 *Bürgschaftsverträge*, s. 234.

⁴¹ Christian Starck v komentáři k čl. 2 odst. 1 Základního zákona poukazuje na skutečnost, že Spolkový ústavní soud zasahuje do smluvní svobody tímto ustanovením pouze zcela výjimečně – STARCK, Ch. Art. 2 Abs. 1. In: von Mangoldt, H. – Klein, F. *Das Bonner Grundgesetz. Kommentar*. 4. vyd., sv. 1, München, 1999, s. 265–266.

⁴² Rozhodnutí XI. civilního senátu Spolkového soudního dvora SRN ze dne 7. června 2011 sp. zn. XI ZR 388/10.

⁴³ Je tedy třeba zdůraznit, že ústavněprávní argumenty rozhodnutí Spolkového nejvyššího soudu ani nižších soudů neobsahuje. Přesto se domnívám, že je třeba výsledek tohoto řízení na tomto místě zmínit, aby byl vyjasněn inspirační zdroj pozdější ústavní stížnosti v České republice.

⁴⁴ K tomu srov. FRANK, R. – VESELKOVÁ, P. – WOLFF, P. Přípustnost poplatků za správu a vedení úvěrových účtů vedených pro spotřebitele. *Právní rozhledy*, 2013, č. 15–16, s. 519.

a spravedlnosti, který koriguje obecný princip autonomie vůle a rovnosti v soukromém právu.

Ústavní soud ústavní stížnost meritorně projednal a zamítl ji jako nedůvodnou. V řízení se postupně zabýval čtyřmi otázkami: bagatelní výší poplatku s ohledem na možný počet soudních řízení v této oblasti, požadavkem, aby Ústavní soud sjednotil judikaturu obecných soudů, problematikou ochrany spotřebitele jakožto slabší smluvní strany a konečně otázkou náhrady nákladů řízení.⁴⁵ Z hlediska zkoumaného tématu se zaměřím pouze na třetí otázku, v níž spatřuji vyrovnávání se českého Ústavního soudu s judikaturou německého Spolkového ústavního soudu o limitech právního jednání v soukromoprávních vztazích.

V úvodu argumentace Ústavní soud poukazuje na fakt, že přes tvrzenou éru lidských práv⁴⁶ je velmi důležité přesně vymezit ústavní rozměr případu. K argumentaci navrhovatelky uvedl, že ochrana spotřebitele, byť jde o důležitý princip evropského práva, „nepředstavuje některé ze samostatně ústavně zaručených základních práv a svobod [...], nýbrž ústavně vytýčený cíl politiky státu spojený s konkrétní úpravou ochrany spotřebitele v rovině obvyčejného práva.“⁴⁷ Stát realizoval tuto politiku přijetím konkrétní zákonné úpravy, do které promítl požadavky plynoucí z práva Evropské unie, a tato zákonná regulace nebyla ze strany stěžovatelky napadena.

V klíčové části odůvodnění Ústavní soud uvedl, že „nelze po vzoru předválečného pozitivismu (‘‘zákon je zákon‘‘, *lex dura, sed lex*) pouze zdůrazňovat, že ‘‘smlouva je smlouva‘‘. To platí v tom smyslu, že princip autonomie vůle v soukromoprávních vztazích nemůže být nahrazen jednostranně usměrňujícími (paternalistickými) zásahy ze strany státu. Postavení silnější strany (je druhou stranou téhož právního vztahu) nelze považovat z povahy věci samé za něco protiprávního, či dokonce neústavního.“⁴⁸

Český Ústavní soud posoudil bankovní poplatky jako jednu ze dvou složek výnosu z úvěrových smluv (vedle úroků). Je tedy logické, že zrušení bankovních poplatků by tedy vedlo ke zvýšení úrokové sazby bank. Za nepřesvědčivou považoval Ústavní soud i argumentaci ze strany stěžovatelky, podle níž byl spotřebitel „oklamán“ bankou tím, že přestože souhlasil s jasně stanoveným měsíčním poplatkem za správu úvěru, nevěděl, jaké konkrétní protiplnění mu bude za tento poplatek poskytnuto.⁴⁹ Z hlediska ústavněprávní argumentace je významné zdůraznění ústavního rozměru autonomie vůle: „Ochranná funkce státu (veřejnoprávní prvek) ve vztahu k základním právům a svobodám plyne již z čl. 1 odst. 1 Ústavy... Stát je proto po-

vinen tento autonomní prostor svobodného rozhodování jedince především chránit v prostředí obvyčejného práva ... To se děje rovněž v případech tzv. spotřebitelských smluv.“⁵⁰ Otázkou však je, zda ve chvíli, kdy Ústavní soud vyzdvihl na ústavní úroveň autonomii vůle, neměl se zabývat i otázkou, zda ochrana slabší strany rovněž nemůže mít určitý ústavní rozměr (jakkoliv je podle mého názoru pravděpodobné, že i v případě tvrzení tohoto ústavního rozměru by patrně svobodné utváření právního vztahu garantované autonomií vůle v soukromém právu převážilo).

Uvedené případy právních vztahů spotřebitelů a bank ukazují dvě možné linie argumentace týkající se omezení právního jednání v soukromém právu. Nejde však o výlučné protipóly, spíše o kontinuum, v jehož mezích se právní úprava i rozhodovací praxe pohybují. Na jedné straně stojí preference autonomie vůle, která může být limitována kolidujícími zájmy plynoucími primárně ze zákonných předpisů,⁵¹ na straně druhé jde o široce vykládaný horizontální účinek základních práv projevující se v tomto případě v ochraně slabší smluvní strany. Obě zkoumaná rozhodnutí ústavních soudů podle mého názoru představují spíše krajní pozice. Český Ústavní soud explicitně nezmiňuje možnosti omezování smluvní autonomie v soukromoprávních vztazích (snad s výjimkou výše uvedeného odmítnutí pozitivistické koncepce „smlouva je smlouva“; ovšem tuto myšlenku dále Ústavní soud v odůvodnění svého rozhodnutí nerozvedl). Naproti tomu argumentace německého Spolkového ústavního soudu v případě ručení je založena na možnostech limitace autonomního právního jednání soukromoprávních subjektů, až následná praxe ukázala, že této možnosti Spolkový ústavní soud příliš často nevyužívá.⁵²

Případ odvolání členů některých orgánů ODS v Praze 5

Posledním příkladem ukazujícím další rozměr problematiky působení základních práv v hori-

⁴⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 10. 4. 2014 sp. zn. III. ÚS 3725/13 (bankovní poplatky), odst. 28 odůvodnění.

⁴⁶ BOBBIO, N. *The Age of Rights*. Oxford, 1995.

⁴⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 10. 4. 2014 sp. zn. III. ÚS 3725/13 (bankovní poplatky), odst. 42 odůvodnění.

⁴⁸ *Ibid.*, odst. 46 odůvodnění.

⁴⁹ *Ibid.*, odst. 56 odůvodnění.

⁵⁰ *Ibid.*, odst. 43 odůvodnění. Ústavní soud se ústavností právní úpravy spotřebitelských smluv nezabývá, neboť pro to neshledal důvody a stěžovatelka ve své stížnosti tuto úpravu nezpochybnuje.

⁵¹ problematika přípustnosti bankovních poplatků měla navíc ještě evropský rozměr, neboť kromě národní legislativy se dotýkala rovněž Směrnice Rady 93/13/EHS ze dne 5. dubna 1993 o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách.

⁵² Srov. komentář Christiana Starcka v pozn. pod čarou č. 41.

zontálních právních vztazích se týká jiné oblasti, konkrétně vztahů politických stran a hnutí a jejich členů. Touto problematikou se Ústavní soud zabýval v kauze odvolání členů některých orgánů Občanské demokratické strany v Praze 5 v roce 2011.⁵³ Politické strany jsou právnické osoby soukromého práva, které však plní značnou roli v právu veřejném jako představitelé politických idejí ve veřejném prostoru.⁵⁴ Jejich vztah k členům je tak podle Ústavního soudu ovlivněn základním právem sdružovat se v politických stranách a politických hnutích (čl. 20 odst. 2 Listiny základních práv a svobod) a dále úlohou politických stran založených na vnitrostranické demokracii, která je nutným předpokladem zastupitelské státní demokracie.⁵⁵ V daném případě šlo o stížnost odvolaných členů orgánů ODS proti rozhodnutí obecných soudů, které nevyhověly jejich argumentům o protiprávnosti jednání politické strany. Obecné soudy argumentovaly doslovným výkladem pravomoci přezkoumávat usnesení politických stran a hnutí. Podle § 16a zákona č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a politických hnutích: dotýká-li se rozhodnutí orgánu strany a hnutí skutečností vyznačovaných v rejstříku stran a hnutí (§ 9), může člen této strany a hnutí do 6 měsíců od přijetí takového rozhodnutí požádat okresní soud o určení, zda je takové rozhodnutí v souladu se zákonem a stanovami.

Okolnosti případu vedly Ústavní soud k širšímu výkladu ochranné dimenze základního práva sdružovat se v politických stranách a hnutích, z níž „vyplyvá přímo povinnost státu poskytnout a zajistit efektivní ochranu základních práv, která vyžaduje i jejich věcnému obsahu odpovídající právní (zejména procesní) úpravu a poskytnutí garancí a záruk proti možnému zásahu i ze strany třetích soukromých osob.“⁵⁶

Přestože předmět sporu spočíval v tom, zda obecné soudy mají pravomoc přezkoumávat rozhodnutí politických stran, Ústavní soud se v odůvodnění vyjádřil k podstatě případu, kterou byl zásah do práva sdružovat se, a toto omezení plynulo z rozhodnutí orgánu politické strany. Až sekundárně došlo k porušení základního práva ze strany obecných soudů, které neposkytly adekvátní ochranu tomuto základnímu právu. Podle Ústavního soudu totiž garance předmětného základního práva ze strany státu se týkají především přezkumu činností politické strany z hlediska možného porušení základních práv jednotlivců, v daném případě práva sdružovat se v politických stranách, v důsledku činností politické strany.⁵⁷ Uvedený široký výklad možnosti soudního přezkumu

právních jednání politických stran podle Ústavního soudu „nejenže nepředstavuje nepřijatelný zásah do ústavněprávního statusu svobody a vnitřní autonomie politických stran ze strany státu, ale naopak je třeba jej z hlediska nezbytné ústavní garance a ochrany svobodné soutěže politických stran a politických sil a ochrany základního práva jednotlivců sdružovat se v politických stranách považovat za ústavně přípustný a dokonce žádoucí, pokud vnitrostranické mechanismy kontroly a vynucování principů a pravidel vnitrostranické demokracie jsou zcela neefektivní, selhávají či nefungují vůbec.“⁵⁸

Proměnné v aplikaci horizontálních účinků základních práv

Za hlavní problém horizontálního působení základních práv považují riziko omezování autonomie vůle jakožto jednoho z vůdčích principů soukromého práva.⁵⁹ Sledované případy však naznačují, že tento problém je třeba vnímat nikoliv jako konflikt ústavních práv a soukromoprávního principu, neboť z hlediska hierarchického uspořádání práva bychom patrně dovedli přednost ústavního práva v situacích těchto kolizí. Hledíme-li na autonomii vůle jako na vyjádření obecné svobody jednání, ukazuje se, že v případě horizontálního působení základních práv je klíčové hledání optimálního rovnováhy mezi autonomií vůle na straně jedné a kolidujícím ústavním právem na straně druhé, případně hledáním imanentních ústavních limitů svobody jednat, jak to učinil německý Spolkový ústavní soud v kauze bankovních záruk.⁶⁰

Uvedené příklady rovněž poukazují na důsledky institucionálního posunu při rozhodování soukromoprávních sporů, v nichž je argumentováno základními právy. Ústavní principy bý-

⁵³ Nález Ústavního soudu ze dne 27. 12. 2011 sp. zn. II. ÚS 1969/10 (k právu sdružování v politických stranách).

⁵⁴ Podle judikatury Ústavního soudu představují politické strany „státem privilegované korporace soukromého práva, nezbytné v reprezentativní formě vlády, jejichž základní funkcí je vytvářet svorník mezi státem a společností tím, že aktivizují a zapojují občany do správy veřejných záležitostí.“ – nález sp. zn. Pl. ÚS 26/94 ze dne 18. 10. 1995.

⁵⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 27. 12. 2011 sp. zn. II. ÚS 1969/10 (k právu sdružování v politických stranách), odst. 26 odůvodnění.

⁵⁶ Ibid., odst. 33 odůvodnění.

⁵⁷ Ibid., odst. 34 odůvodnění.

⁵⁸ Ibid., odst. 35 odůvodnění. Kritiku nedostatečné ochrany, kterou podle Ústavního soudu poskytly obecné soudy stěžovatelům, ještě Ústavní soud umocnil v odst. 36 odůvodnění rozhodnutí, kde konstatuje nedostatečnou zákonnou úpravu požadavku vnitrostranické demokracie.

⁵⁹ V české literatuře shodně např. MARŠÁLEK, P. Soudobá delegitimizace lidských práv. In: Šturma, P. – Gerloch, A. a kol.: *Ochrana základních práv a svobod v proměnách práva na počátku 21. století v českém, evropském a mezinárodním kontextu*. Praha, 2011, s. 82.

⁶⁰ Právě spojením dvou podobných kauz do jednoho případu se Spolkový ústavní soud pokouší nalézt optimální vyvážení kolidujících hodnot.

vají artikulovány ústavními soudy (např. kauza odvolání členů orgánu politických stran, ústavněprávní, byť stručná, argumentace v české kauze bankovních poplatků), zatímco obecné soudy pracují spíše s klasickými doktrínami soukromého práva (srov. německou kauzu bankovních poplatků, která nebyla před Spolkovým nejvyšším soudem řešena na bázi ústavních principů a lidských práv, nýbrž v rámci soukromoprávních norem a institutů). Takovéto rozhodování však podle mého názoru nepodporuje koherenci právního řádu, spíše jeho fragmentaci. Je proto nezbytné, aby ústavněprávní argumenty byly podávány již na úrovni nejnižších soudních instancí, tak aby ústavní soudy pouze přezkoumávaly, zda obecné soudy nepochybily při výkladu ústavního práva, nikoliv přinášely ústavní aspekt dané problematiky, který byl dosud zcela opomíjen.

Samotná podoba horizontálního působení základních práv není jednotná, přestože ve všech výše uvedených případech jde o nepřímý horizontální účinek. V německé kauze ručení jde vesměs o interpretaci neurčitých právních pojmů (např. dobré mravy) ústavně konformním způsobem, v české kauze bankovních poplatků Ústavní soud odmítá ochranu spotřebitele vztáhnout pod ústavní hodnoty spravedlnosti a rovnosti, které by měly vyvažovat princip autonomie vůle. V kauze vyloučení členů orgánů politické strany zdůrazňuje roli obecných soudů při přezkumu soukromoprávního vztahu politické strany a jejího člena, tak aby nedocházelo k porušení práva sdružovat se v politických stranách a politických hnutích.⁶¹

Závěr

Idea ústavněprávních limitů právního jednání osob soukromého práva se na první pohled může zdát nepatřičná. Ústavněprávní doktrína sice uznává doktrínu horizontálního účinku, ale při bližším pohledu na českou i zahraniční praxi se ukazuje, že v řadě případů nejde o přímý účinek, nýbrž o účinek zprostředkovaný skrze rozhodovací činnost soudů. Ty odmítají vynucovat subjektivní práva ze soukromoprávních vztahů, pokud odporují tradičnímu pojetí základních práv (přičemž využívány bývají neurčité právní pojmy obsažené v soukromém právu, jakými jsou například dobré mravy, dobrá víra, veřejný pořádek).⁶² Konstrukce takovýchto omezení soukromoprávních jednání však není úplně tradiční a ustálená ani v civilistické doktríně. Jak jsem se pokusil vyložit výše, z § 547 a § 580 občanského zákoníku můžeme výkladem dovodit požadavek souladu právních jednání s ústavním pořádkem.

Předložený článek nepředstavuje vyčerpávající analýzu působení základních práv v horizontálních vztazích. Tím, že se zaměřuje na právní vztahy, jejichž subjektem jsou právnické osoby, pokouší se blíže konkretizovat různé faktory mající vliv na konkrétní podobu horizontálního účinku základních práv. Jak bylo konstatováno výše, v právních vztazích mohou právnické osoby vystupovat jako nositelé základních práv, tedy subjekty mající určitá základní práva a svobody. Příspěvek se však zabýval situací, kdy v soukromoprávních sporech argumentuje základními právy před soudy druhá strana. Základním povinným subjektem v takovýchto případech zůstává stát, neboť jeho orgány, v daném případě soud, jsou bezpochyby vázány základními právy. Právnická osoba se však dostává do pozice, popisované v literatuře jako „zprostředkovaný adresát“,⁶³ tedy subjekt mající povinnost nezasahovat do základních práv jiných subjektů. Ilustrativně to bylo vidět jak v německém případě bankovních záruk, tak v českém případě politické strany a členů jejích orgánů.

Nastíněné příklady poukázaly podle mého názoru na několik vzájemně souvisejících skutečností, které se pokusím stručně shrnout, a dále poukázat na rozdíly v působení základních práv na soukromoprávní vztahy, kde se právnické osoby nevyskytují:

Z výše uvedených příkladů plyne, že základní práva přímo právnické osoby nezavazují. Zavazují však soudy při rozhodování soukromoprávních sporů a další orgány státu, které při své činnosti mají poskytovat efektivní ochranu základním právům.⁶⁴ Přestože tedy nejde o to, že by se jeden subjekt soukromoprávního vztahu mohl proti jinému subjektu přímo dovolávat určitého základního práva, určitý vliv v soukromoprávních vztazích základní práva přesto mají. Základní práva zavazují státní orgány při aplikaci práva tím, že vyžadují, aby akty veřejné moci neodporovaly základním právům. Tato skutečnost působí na vědomí adresátů práva tím, že vytváří a stabilizuje normativní očekávání, že soukromoprávní závazky odporující základním právům nebudou vymahatelné veřejnou mocí.⁶⁵ Potvrzuje se tedy doktrinární zá-

⁶¹ Nález Ústavního soudu ze dne 27. 12. 2011 sp. zn. II. ÚS 1969/10 (k právu sdružování v politických stranách), odst. 33 odůvodnění.

⁶² Pokud by například byla sjednána smlouva, v níž by se vyskytovala zjevně diskriminační ustanovení, mohl by soud konstatovat její neplatnost.

⁶³ BARTOŇ, – KRATOCHVÍL, – KOPA, – TOMOSZEK, – JIRÁSEK, – SVAČEK, *op.cit.*, s. 71.

⁶⁴ WAGNEROVÁ, E. Úvod. In: Wagnerová, E. – Šimíček, V. – Langášek, T. – Pospíšil, I. a kol.: *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha, 2012, s. 13.

⁶⁵ Právě vytváření a stabilizace normativního očekávání jsou řadou autorů chápány jako stěžejní funkce práva. LUHMANN, N. *Das*

věr, že horizontální účinky základních práv v soukromoprávních vztazích se obvykle pohybují mezi striktním přiznáním přímého účinku a zásadním odmítnutím jakéhokoliv účinku základních práv.⁶⁶ Jak vyplývá z výše uvedeného příkladu vyloučení členů orgánů politické strany, horizontální účinek je někdy doplňován ochrannou dimenzí lidských práv.⁶⁷

Výše uvedená charakteristika horizontálních účinků se podle mého názoru neliší od pojetí těchto účinků v právním vztahu fyzických osob. Kde však rozdíl spatřuji, je existence právních vztahů, které se vyznačují faktickou nerovností subjektů (např. banka a fyzická osoba jakožto její klient). Tyto vztahy generují určité argumenty horizontálního účinku lidských práv, které se v právních vztazích mezi dvěma fakticky rovnými subjekty nevyskytují, například argumenty spravedlnosti limitující prosazování faktické moci při soukromoprávním jednání. S touto nerovností subjektů do určité míry souvisí i další aspekt širšího uznání horizontálního působení základních práv ve vztahu k právníkům osobám, kterým je silnější prolínání soukromého a veřejného práva a uznání funkcí určitých soukromoprávních subjektů, které překračují ryze soukromou sféru. Tuto charakteristiku naplňují například politické strany, které jakožto soukromoprávní subjekty vykazují rovněž určité aspekty fungování, které mají vazby na ústavní doktrínu. Nad rámec tohoto příspěvku lze uvést širokou problematiku právních vztahů, jejichž

subjektem jsou nadnárodní obchodní společnosti.⁶⁸

Konečně samostatnou problematikou je otázka lidskoprávních limitů právního jednání soukromých osob ve vztahu ke státu a jeho pravomoci regulovat soukromoprávní jednání. Tato potřeba regulace ze strany státu je podle mého názoru opět výrazněji patrná ve vztahu k právníkům osobám (například obchodním korporacím). Pokud se objeví potřeba upravit určité vztahy, široké přiznání ústavní dimenze soukromoprávního jednání vytváří jisté překážky zákonodárci při legislativní činnosti.⁶⁹ Přestože tedy soud automaticky nezískává poslední slovo v otázce stanovování omezení soukromoprávních jednání, pozice zákonodárce je přesto ztížena limity, plynoucími z judikatury soudů, které nelze překonat běžným zákonem.

Recht der Gesellschaft. Frankfurt am Main, 1993, s. 151–153, von BOGDANDY, A. – VENZKE, I. Beyond Dispute. International Judicial Institutions as Lawmakers. *German Law Journal*, 2011, č. 5, s. 979.

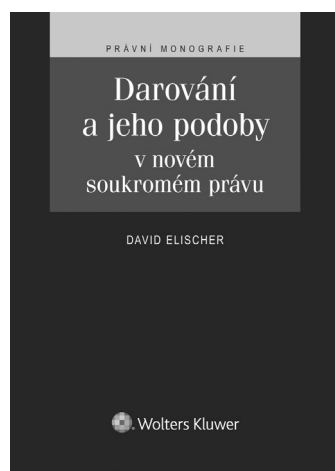
⁶⁶ GARDBAUM, S. The „Horizontal Effect“ of Constitutional Rights. *Michigan Law Review*, 2003/2004, s. 394.

⁶⁷ Ke vztahu ochranné dimenze základních práv a horizontálních účinků viz výše pozn. pod čarou č. 21.

⁶⁸ Podrobněji viz Ondřejková, J. v ONDŘEJKOVÁ, J. – ONDŘEJEK, P. Globalizace, stát a právo. In: Kysela, J. – Ondřejek, P. a kol. *Kolos na hliněných nohou? K proměně státu a jeho roli*. Praha, 2016, s. 130–149 a literatura tam obsažená.

⁶⁹ Podrobnostem ke vztahům horizontálního účinku a proměně současného státu se věnují společně s Janem Brozem na jiném místě: BROZ, J. – ONDŘEJEK, P. Pluralita dimenzí základních práv v současném státě. In: Kysela, J. – Ondřejek, P. a kol. *Kolos na hliněných nohou? K proměně státu a jeho roli*. Praha, 2016, s. 198–226.

V nakladatelství Wolters Kluwer vychází

Darování a jeho podoby v novém soukromém právu

David Elischer

Publikace se podrobně věnuje institutu darování, který byl dotčen rekodifikací civilního práva. Celkem šestnáct kapitol obsahuje: vývoj institutu od římského práva, sociální aspekty daru a odlišení darování od podobných jednání, pojednání o darovací smlouvě, jejím vzniku a podobách, o tom, co může být předmětem darování. Dále jsou prozkoumány pojmové znaky darování – bezúplatnost a dobrovolnost, také kdo a za jakých podmínek může být dárce a kdo obdarovaný, slib daru a modalita darování (odměnné, vzájemné, pro případ smrti apod.). V neposlední řadě se autor věnuje odpovědnosti dárce a rozsáhlou část zaměřuje na revokaci a redukci daru. Závěr publikace se zabývá dokonce daňovými souvislostmi darování.

Titul objednávejte na www.obchod.wolterskluwer.cz